

MİTOLOJİ VE ARKEOLOJİNİN KESİŞTİĞİ NOKTADA OSMANLI EDEBİYATI: TAC-I İSKENDER'İN PEŞİNDE

İsmail AVCI*

Özet

Makedonya'dan Hindistan'a uzanan bölgede muazzam büyüklükte bir imparatorluk kuran İskender-i Zülkarneyn, hem kendi zamanında hem de sonraki nesiller üzerinde ciddi bir etki bırakmış, adı yüzyıllar boyunca unutulmamıştır. O günden bu güne hakkında yazılan kitaplar ve anlatılan hikâyeler İskender'in bıraktığı izin ne denli derin olduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bu etkinin bu kadar büyük ve sürekli olmasında, İskender'in çok genç yaşta tahta çıkmasına rağmen elde ettiği büyük başarı, bazı kişisel özellikleri, yaptırdığı inanılan "âyine-i gâtû-nümâ" (cihanı gösteren ayna) ve "sedd-i İskender" ile karanlıklar ülkesinde arayıp bulamadığı "âb-ı hayat" gibi konular belirleyici olmuştur. İskender'in tarihî ve edebî eserlere konu olmasına sebep de büyük oranda bu hususlardır. Bunlar yanında zaman zaman eserlerde sözü edilen ve İskender'le birlikte anılan bir başka konu ise gücün ve ihtişamın simgesi hâline gelmiş meşhur tacı ve bu tacıla ilgili anlatılanlardır. Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâme*'de hakkında uzunca bilgi verdiği bu tac "Gorona" ve "Manlifke" gibi adlarla bilinmektedir. Tarihte birçok hükümdarın başını ve hayallerini süsleyen tac, önemli bir siyasi simge olarak görülmüş, zaman zaman da savaflara sebebiyet vermiştir. Tam ifadesiyle "tac kimdeyse güç ondadır". İskender'le ilgili diğer konular kadar olmasa da Divan şairleri zaman zaman bu tacıtan eserlerinde söz ederler. Tac genel itibarıyla eserlerde İskender'e aidiyeti ve gücün sembolü olması yönüyle ele alınır. Bu çalışmada İskender'e ait olduğuna inanılan tacıla ilgili kaynaklarda yer alan bilgiler bir araya getirilecek ve şairlerin dilinde tacın ne şekilde kullanıldığına dair tespitlere yer verilecektir. Bunlara, yakın zamanda ele geçirilen İskender tacıyla İskender'in "eşek kulakları"nı veya "boynuzları"nı örtmek için kullandığı söylenen başlığına dair bilinenler de eklenecektir.

Anahtar Kelimeler: İskender-i Zülkarneyn, Tac, Gorona, Divan Şiiri.

OTTOMAN LITERATURE ON THE POINT WHERE MYTHOLOGY AND ARCHEOLOGY MEET: TRACKING ALEXANDER THE GREAT'S CROWN

Abstract

Alexander the Great who founded a glorious empire from Macedonia to India had a significant effect on his contemporaries and following generations and have not been forgotten for centuries. The books written and stories told about him since then demonstrates how deep the effect has been. Some particular events such as his enthronement at a relatively young age but controversial huge success, some of his personal characteristics, the "universal mirror" and "Alexander's wall" believed to be commissioned by him and the "fountain of eternal youth" which he failed to find have been determinant to this reputation. Mostly because of these particular events Alexander has become the subject of historical and literal works. Apart from above mentioned subjects there is another important item mentioned together with Alexander and that is the infamous "Alexander's crown" which became the symbol of power and glory. Evliya Çelebi gives a long and detailed information about this crown in his *Seyahatname*. It is generally called "Gorona" or "Manlifke". Throughout history the crown decorated many king's heads and some others' dreams and caused wars as it was considered that whoever had the crown he or she had the power. Divan poets mentioned about this crown in their works but not as often as they mentioned about other events related to Alexander. Generally the crown was treated as a symbol of power and an item belonged to Alexander. In this study various information in different sources will be listed and analyzed in order to reveal how the crown was subjected in these poets' works. In addition to these, information about recently recovered Alexander's crown and his headgear which he wore to hide his "donkey ears" or "horns" will also be presented.

Key Words: Alexander the Great, Crown, Gorona, Divan Poetry.

Giriş

* Arş. Gör., Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi, Balıkesir/Türkiye, ismailavci@balikesir.edu.tr

Farsça kökenli bir kelime olan "taç" sözlüklerde "Soyluluk, iktidar, güç veya hükümdarlık sembolü olarak başa giyilen, değerli taşlarla süslü başlık (dihim, efer, ikli); gelinlerin başlarına takılan süs; genellikle göz düzeyinden yüksek mobilyaların üstlerindeki kabartmalı, oymalı, süslü bölüm; çiçeğin dıştan ikinci halkasında bulunan yaprakların hepsi; eskiden bazı tarikat ehli şeyhlerin giydiği başlık, terek; sorguç, tarak, kuşların başlarındaki uzunca tüy; eskiden kumaşlarda, en çok sultanların giydiği elbiselerde görülen bir motif şekli" (Develioğlu, 1997: 1012; *Türkçe Sözlük*, 2005: 1882) olarak tanımlanmaktadır. Kelimenin Avrupa dillerinde krone (Almanca), couronne (Fransızca), crown (İngilizce) corona (İspanyolca), incoronare (İtalyanca) şekillerinde kullanıldığı ve Latince "corona" temeline dayandığı anlaşılmaktadır. Örneğin meşe yapraklarından yapılan ve başa giyilen bir tür antik Roma tacı "corona civica" olarak adlandırılmaktadır. Önceleri savaşlarda yararlılık gösterenler bu taçla onurlandırılırken (bir üst nişan "corona obsidionalis"tir) zaman içinde corona civica takmak imparatorlara özgü bir ayrıcalık hâline gelmiştir (Vikipedi, 2013).

Nebi Bozkurt, tacın ilk defa ne zaman kullanıldığı hakkında kesin bilgi olmamakla beraber eski Mısır ve Mezopotamya tanrılarının bu tür başlıklarla tasvir edildiğini söyler. Verdiği bilgilere göre bilinen en eski taç örnekleri Mezopotamya kültüründe Adad, Şamaş, Marduk gibi baştanrı tasvirlerinde yer alır. Kalkaşendî'ye göre ilk taç giyen kişi İran hükümdarı Dahhâk, yani muhtemelen Nemrut'tur. Fakat Kalkaşendî eserinin başka bir yerinde ilk taç giyenin yine eski İran hükümdarlarından Uşhenç olduğunu ifade etmiştir. Günümüze ulaşan kabartmalardan, mühür baskılarından ve sikkelerden eski İran taçları hakkında bilgi edinilebilmektedir. Bu taçlar alınlık ve topuz olmak üzere iki kısımdan meydana gelmiş, inci ve değerli taşlar kullanılarak çeşitli anlamlar taşıyan sembolik motiflerle süslenmiştir. Yine geleneğe göre her hükümdar için yeni bir taç yapılmış ve bu taç öncekinden farklı motiflerle bezenmiştir (2010: 362).

1. Evliyâ Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde Tac-ı İskender

Eviyâ Çelebi'nin *Seyahatnâme*'si İskender'in tacıyla ilgili derli toplu bilgi alınabilecek en önemli kaynaktır. Çelebi eserin farklı ciltlerinde yarı tarihî yarı efsanevi tarzda bu taçtan uzunca söz eder. Avrupalılarca corona olarak bilinen bu taç, İskender'in bulunmadığı coğrafyalarda namını yürüten önemli bir simgedir ve tacı elinde tutan gücü de elinde tutmaktadır. Tac-ı İskender'e sahip olan yedi hükümdara hükmedecek güçtedir. Taç uzun zaman Macarların ve Nemselerin elinde kalmıştır. Osmanlı, Avrupa'da taca verilen önem nedeniyle gerektiğinde bir hükümdarı diğerlerine karşı üstün tutmak için bu tacı bağışlamıştır. *Seyahatnâme*'de taçla ilgili verilen bilgiler başlıklar hâlinde şöyledir:

1.1. Tac-ı İskender'in Özellikleri

Evliyâ Çelebi "Der-kıyâfet-i eşkâl-i tâc-ı gorona" başlığı altında bizzat incelediği tacın özelliklerini ayrıntılı olarak anlatır. Anlattığına göre tacın evsafi şöyledir: Taca "gorona", "manlifke" ve (...) gibi adlar verilmektedir. Her lisanda ayrı bir adı vardır. Rûm'un buğday kilesi kadar, yuvarlak sivri Edhemî külahı gibi bir şeydir. Dışı türlü cevahirle süslü olduğundan içi görünmemektedir ancak deriden olmalıdır. Muşambalı ve mukavvalı kuka keçe külah gibi tak tak ses çıkarır, serttir. Aslında eski zamanlarda bu kadar süslü ve cevherli değilmiş. Her gelen kral taca itibar edip üzerine bir şey ekletince safi cevahirle müzeyyen hâle gelmiş. Öyle ki bin Mısır hazinesi bile onun değerini ifade etmekten acizdir. Tepesindeki cevherden halkayla tacı asabilmek on sekiz kral on sekiz adet zincir taktırmıştır. Bu zincirlerin her biri paha biçilmez derecede değerlidir. Ancak zincirler sürekli tacın üzerinde durmazmış. İhtişamlı günlerde veya elçi kabulünde zincirleri takıp tacı yerine koyarlarmış. Ardından tekrar Parg Kalesi'ne götürürlermiş. Tac-ı İskender'in on iki terki vardır. Her terk arasında sıra sıra lâl, yakut, elmas ve zümrüt taşlar, inciler bulunmaktadır. Tacın ağzının kenarlarında altı sıra fındık büyüklüğünde iri beyaz inci, bunların arasında yeşil damla zümrüt dizilmiştir. Yeşil ve beyaz taca öyle bir güzellik vermiştir ki insan gözü donar kalır. Böyle bir taçtır (Evliyâ Çelebi, 2001: V/280; 2003: VII/117-8).

1.2. Tac-ı İskender'in Hikâyesi

Bütün Macar, Latin ve Yunan müverrihlere göre bu taç İskender-i Kübrâ'nındır. Ondan Menûçehr'e, ardından Enûşirvân-ı Dâdyân'a, sonra Gürcî Açıkbaş'a intikal etmiştir. Menûçehr evlatlarından Yejder adlı namı bir pehlivan Gürcî Açıkbaş'tan bu tacı almıştır. Gürcî Açıkbaş'a Açıkbaş denilmesinin sebebi de tacı alınınca başının açık kalmasındandır. Hatta bazı sikkelerin üzerinde açık başlı krallar vardır ki onlar gorona ellerinden alınan krallardır. Menûçehr evlatlarından Nagban Yejder, Eğri taraflarında vatan tutmuş, soyu çoğalmıştır. Fars lisanında bunlara Mençâr kavmi derler ve galat-ı meşhurla Macar denmeye başlanmıştır. Taç Macaristan kavminin elinde yüzyıllarca durmuştur. Süleyman Han 951 (1544-45) senesinde Vişegrad Kalesi'ni Macarların elinden aldığı vakit taç da kalededir. Hatta kalenin fethi sırasında Macarlar aman dileyip kaçarlarken goronayı orada unuttuklarını fark etmişler, sonra sulhu bozmuşlar, geri dönüp kaleye hücum etmişler ve bu sebeple kılıçtan geçirilmişlerdir. Taç bir süre Budin hazinesinde saklanmış ve Süleyman Han'a arz edilmiştir. Kâfirlerin bu taca fazlaca itibarları vardır. Padişah, Budin'i Erdel kralı Yanoş'a ihsan ettiği vakit güç ve vakar sahibi olsun diye bu tacı da ihsan etmiştir. Yanoş da tacı Ustolni-Belgrad'da kâfir usulüne göre başına geçirmiş, müstakil Budin kralı ve Üngürüs çarı olmuştur. Yanoş, tacı koruma görevini Şıkloviş Kalesi muhafızı Pirin Potur adlı kefereye vermiştir. Pirin Potur goronayı bazen Vişegrad ya da Estergon'da bazen de Şıkloviş Kalesi'nde saklarken

Peçoy kaptanı Pişyuk on bin kişilik süvari birliği ile Pirin Potur'u basmış, goronoyı ele geçirmiş ve Sobron Kalesi'ne götürmüştür. Daha sonra Süleyman Han, Alman gazasına giderken Sobron Kalesi'ni fethedip tac-ı goronayı almış ve hazineye koydurmuştur. Bir vakit geçince de tacı on iki bin kapıkulu yeniçeri ile Üngürüs beyine vermiş ve Zirinoğlu Macarının ve bütün Hırvatistan'ın kale ve şehirlerini harap ettirip küffardan intikam almıştır. Süleyman Han 974 (1566) senesinde Zigetvar Kalesi altında merhum olunca tac-ı İskender o tarihten sonra Nemse çarlarının elinde kalmıştır. Bağdat fatihi IV. Murat goronayı almaya niyetlense de Bağdat fethinden sonra ömrü vefa etmemiş ve taç öylece bîrevaç kalmıştır. Tac-ı İskender bir süre Pojon Kalesi'nde durmuştur. 1073 (1662-63) senesinde IV. Mehmet zamanında Köprülü Fazıl Ahmet Paşa, Uyvar Kalesi'ni fethedince Pojon Kalesi, Uyvar'a yakın olduğundan kâfirler korkularından tacı Beç'ten altı konak içeri, Prag Kalesi'ne götürmüşlerdir. Ancak paşa tacı oradan getirtmiş ve tahtının üzerine altın zincirleriyle astırmıştır. Karşıdan bakan kişi sanki tacın tahtta oturanın başında olduğunu zannetmektedir (Evlîyâ Çelebi, 2001: V/280; 2003: VII/49, 117).

1.3. Tac-ı İskender'in Gücü ve Uğruna Yapılan Mücadeleler

Tac-ı İskender bir kişinin hükümdarlık iddiasında bulunması için önemlidir. Örneğin haberciler Yanoş'a, Beç kralı Ferdinand'ın üç kral ile Budin üstüne yürüdüğünü haber verdiklerinde tac-ı İskender oradadır ve bu taç marifetiyle başka dört kral Yanoş'a muti olurlar. Yine Nemse hükümdarı tac-ı İskender'e sahip olduğundan yedi kral üzerinde nüfuzu, üstünlüğü vardır ve hükmü bin yedi yüz altmış parça kaleye maliktir (Evlîyâ Çelebi, 2002: VI/132, 224). Korona diyarındaki Çakatorna Kalesi'nin ilk banisi Üngürüs krallarından biridir. Süleyman Han tac-ı İskender'i Üngürüs beyine verince o da hemen krallığını ilan eder. Selim Han, İstanbul'a dönünce Nemse çarı, Zirinoğlu üzerine hücum eder ve "Tac-ı İskender'i bana ver!" der, Zirinoğlu da "Vermem!" deyince üç sene büyük bir savaş olur ve nihayetinde tacı Nemse çarına verirler (Evlîyâ Çelebi, 2001: V/281-2). Budin genç kral Yanoş'a verilince diğer krallar onu adam yerine koymazlar ve birleşip büyük bir ordu hazırlarlar, Budin'i muhasara altına alırlar. Bu sırada Zigetvar beyi Török Palando kaleye bir elçi gönderip Süleyman Han'ın Yanoş krala ihsan ettiği gorona adlı tac-ı İskender'i ister ve "Eğer tacı bana verirsen Budin altından kalkar giderim, yok vermezsen Budin'i yerle bir ederim!" der (Evlîyâ Çelebi, 2002: VI/129). Vişegrad Kalesi'nin banisi Menûçehr evlatlarından Grand Ban'dır. Tac-ı İskender'i Acem diyarından getiren de odur. Grand Ban tacı getirince kalede saklamış, bu vesileyle kale mamur hâle gelmiş ve büyük bir şehre dönüşmüştür (Evlîyâ Çelebi, 2003: VII/49). Taç bir ara Kostantin'de de kalmıştır. Kostantin bütün padişahları kendisine muti edip İslâmbol Kalesi duvarlarını kırmızı bezle örttürüp bizzat kendisi büyük bir alay düzdürmüş, sakalına inci dizip

başına tac-ı İskender-i Kiyâniyânı giyip İslâmbol'ı seyr ü temaşayla devran etmiştir (Evliyâ Çelebi, 1996: I/22-3).

1.4. Tac-ı İskender'in İsim Verdiği Bazı Yerler

Estergon Kalesi'ne Rûmlular Üstürgorna derler. Çünkü bir zaman tac-ı İskender olarak bilinen gorona burada kalmıştır ve Üstürgorna/Üsti gorona'dan galatla buraya Üstürgon (Estergon) denilmektedir (Evliyâ Çelebi, 2002: VI/159). Koron Kalesi'nin banisi Bundukanî Venedik banıdır. Latin lisanında ismi Gorona'dır. Bundan galat-ı meşhurla Koron derler. Rûm lisanında Gorona Katror denilir. Zira tac-ı İskender goronası bir müddet bu kalede kalmıştır ve buraya ad vermiştir (Evliyâ Çelebi, 2003: VIII/147).

2. Szent Korona, Başlıklar ve Boynuz Meselesi

Evliyâ Çelebi'nin hakkında bilgi verdiği bu taçla, Macarların "Szent Korona" dedikleri taç arasında önemli bir benzerlik göze çarpmaktadır. "Macarların Kutsal Tacı Szent Korona'da Macarlara Türk Vurgusu" başlıklı bir yazıda söz konusu taçla ilgili şunlar söylenmektedir: *"İ.S. 1000'de Papa, Macar hükümdar Istvan'a bir taç gönderir. Bu taçtan sonra Bizans İmparatoru da bir minnet ifadesi olarak başka bir taç daha gönderir. Bu iki tacın birbirine eklenmesiyle Macarların Szent Korona dedikleri kutsal taçları meydana gelmiştir. Bu tacın Bizanslılarca gönderilen kısmında "Geobitzas Pistos Krales Tourkias" ibaresi yani "Türklerin İnançlı (Sadık) Kralı Geobitzas'a (Geza'ya)" ifadesi yer almaktadır. (...) Taç ilk defa İ.S. 1256 yılında kutsal sayılmıştır. Taç, "Saint Stephen Tacı" olarak da bilinmektedir. Daha sonraki tarihlerde bu tacı giymeyen hiçbir kral Macar İmparatoru olarak kabul görmemiştir. Kanunî Sultan Süleyman devrinde taç Osmanlı'nın atadığı Macar kralı Zpolya'dan çalınmış, Bâlî Bey tarafından bulunmuş ve geri teslim edilmiştir. Taç 203,9 mm genişliğinde, 215,9 mm uzunluğunda, 2056 gram ağırlığındadır. Alt ve üst kısımlarında altın gümüş alaşımlar kullanılmıştır. Tacın alt kısmı ise asimetriktir."* (Gavaz, 2012).

Diğer taraftan Evliyâ Çelebi yukarıda verdiği bilgiler yanında İskender'in yaptırdığına inanılan setten söz ederken ona ait bazı "başlık"larından da bahseder. Buna göre Kalmukların adlandırmasıyla aslında Yıldırak Dağ (Cıldırak Tav), İskender-i Zülkarneyn'in Kâf Dağı'nda Allah'ın emriyle bütün madenleri kullanarak yaptığı Sedd-i İskender'dir. İskender bunların kâbe dedikleri kubbeyi bina edip Bukrât, Sokrât, Feylekos, Feylesuf, Padre, Restalis, Eflâtûn-ı İlahî ve Fisagores-i Tevhîdî gibi bütün eski hükemaya acayip ve garip tılsımlar yaptırarak Hz. Hızır'ın da talimiyle bu kubbeyi inşa ettirir. İskender'in bütün başlıkları ve hazinesi bu tunç kubbede gizlenir (Evliyâ Çelebi, 2003: VII/329). Diğer taraftan Lauffer'in aktardığına göre İsveçli kâşif Sven Anders Hedin ve Orta Asya'ya seyahat eden başka birçok kişi, buradayken

İskender veya Alexander adını ne kadar sık duyduklarını belirtmişler ve kendilerine İskender'in kırmızı ipekten başlığı ve sözde mezarı gösterilmiştir (Laufer, 2004: 228).

Bu konuyla ilgisi olabilecek bir başka husus ise İskender'in boynuzlu taç taktığına dair rivayetlerdir. İskender'in tacının iki ucundaki boynuz benzer çıkıntı sebebiyle Araplar tarafından ona Zülkarneyn denildiği, bu iki boynuzu Mısır'ı fethettikten sonra taktığı rivayet edilir (Türe, 2010: 76). Diğer taraftan İskender'in bizzat kendisinin boynuzlu olduğuna veya kulaklarının uzun olup eşek kulağına benzediğine dair rivayetler de vardır. Anlatılana göre İskender bu boynuzlarının veya uzun kulaklarının görünmemesi için bir başlık kullanmaktadır. Azerbaycan ve Özbekistan sahasında çeşitli varyantlarına rastlanan bu konudaki bir masal şöyledir: İskender, başındaki boynuzları (veya uzun kulakları) görünmesin diye bir başlık kullanmaktadır ve her tıraştan sonra berberi öldürtür. Memlekette berber kalmaz. Uzun bir araştırmadan sonra yaşlı bir berber bulunur. Adam tıraş yaparken İskender'in boynuzlarının olduğunu görür. Tıraştan sonra her zamanki gibi berberin öldürülmesi emredilir. Yaşlı adam yalvarır, kimseye söylemeyeceğine dair yemin eder ve canı bağışlanır. Berber bu sırrı kimseye söylemez ama bir süre sonra karnı şişer. Bir gün تنها bir yerde kuyuya eğilerek "İskender'in boynuzu var!" diye bağırır. O anda karnı iner, rahatlar ve evine döner. O kuyuda bir kamış büyür. Bir çoban kamışı kesip ney yapar. Neye üflediğinde "İskender'in boynuzu var!" diye bir ses çıkar. Bu haber her tarafa yayılır. İskender, berberi ve çobanı saraya getirtir. Yaşlı adam ve çoban olanları anlatırlar. İskender, bu iki masum insanı öldürtmeye kıyamaz, zamanla unutulur düşüncesiyle serbest bırakır. Fakat padişah bu düşüncesinde yanılmıştır. Boynuzlarının olduğu haberi ağızdan ağza, nesilden nesle anlatılarak günümüze ulaşır (Rüstemzade, 2006: 263-4; Baydemir, 2009: 123-4).

3. Arkeolojik Keşifler ve İskender'in Hazinesi

İskender'in tacı ve hazinesiyle ilgili yakın zamanlarda yapılan bazı keşifler ise oldukça dikkat çekicidir. Bunlardan ilki 2003 yılında medyada yer alan bir haberdir. "Büyük İskender'in hazinesini Afganistan lideri Karzai buldu" başlıklı habere göre birçok değerli eşyadan başka katlanabilir altın bir taç da bu hazine içinde yer almaktadır: *"Dünyanın en kıymetli hazinelerinden biri kabul edilen Büyük İskender'den kalma 'Bactrian arkeolojik koleksiyonu' Afganistan devlet başkanı Karzai sayesinde bulundu. (...) Bu yılın başlarında Afganistan'ın başkenti Kabil'de, sarayın altındaki mühürlü bir mahzenin açılmasını emreden devlet başkanı Hamid Karzai, 20 bin altın ve trilyonlarca lira değerinde kıymetli eşyayı ortaya çıkardı. Büyük İskender'in Afganistan'ı fethettiği MÖ 327 yılından kalan hazinenin bu mahzenden çıkacağını kimse beklemiyordu. (...) Mısır'dakiler dışında, dünyadaki en önemli antik koleksiyonlardan biri olduğu belirtilen Büyük İskender'in hazinesi, binlerce yıl Kuzey*

Afganistan'daki bozkırlarda toprak altında gömülü kaldı. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalinden önce, 1978'de bir Rus arkeolog tarafından çıkarıldı. Bütün zamanların en büyük ve en kıymetli arkeolojik keşfi olarak değerlendirilen hazine içinde katlanabilir altın bir taç, Afrodit'in altın kolyesi ve çok sayıda mücevherle süslü bir kama da bulunuyor." (www.hurriyet.com.tr, 2012).

Bu konudaki bir başka haber ise 2012 yılı içinde yine medyada yer almıştır. "Büyük İskender'in hazinesi bulundu!" başlığıyla verilen habere göre bu hazine içinde bir de altın taç bulunduğu ifade edilmektedir: *"Efsanevi Makedon kral Büyük İskender ve babası 2. Philip'e ait olduğu düşünülen altın hazineler Bulgaristan'da bir mezarlar zincirinin içinde bulundu. Araştırmalara katılan arkeologlar altın eşyaların milattan önce 300-350'li yıllara ait olduğunu belirtiyor. Bulgular içinde en dikkat çekici olan nesne ise üzerinde hayvan motifleri olan altın taç. Kazıların yapıldığı bölge dönemin Getae yerleşim alanı ve bugünkü Sofya şehrinin yaklaşık 400 km kuzeydoğusunda bulunuyor. Araştırma ekibinin başında bulunan ünlü arkeolog Diana Gergova bulguların Büyük İskender'e dayandığından emin. '2. Phillip'in cenazesinde kullanılan altın eşyalarla buradaki bulgular tıpatıp aynı.' diye konuşan Gergova, böyle bir keşfin daha önce yapılmadığının da altını çiziyor. Mezarlarda yapılan kazılarda şimdi 1 altın taç, 44 altın küçük kadın figürü ve 100 civarında altın düğme bulunuyor."* (www.sabah.com.tr, 2012).

4. Divan Şairlerinin Dilinde Tac-ı İskender

Yukarıdan beri vasıfları ve tarihte oynadığı rol bakımından tanıtılmaya çalışılan İskender tacı, İskender'le birlikte sıkça anılan "ayine-i İskender", "sedd-i İskender" ve "âb-ı hayat" kadar olmamakla birlikte Divan şairleri tarafından zaman zaman şiirlere konu edilmiştir. Konuyla ilgili bakılabilecek ilk yer İskendernâmelerdir. Bu tür eserlerde tac-ı İskender konusu müstakil olarak ele alınmaz ancak zaman zaman genel anlamda taçtan (tac u taht, taç sahibi olmak vs.) ve İskender tacından söz edildiği olur. Örneğin Ahmed-i Rıdvân'ın *İskendernâme'sine* göre İskender dünyaya geldiği zaman Feylekûs müneccimleri çağırır ve çocuğun talihine bakmalarını ister. Müneccimler çocuğun ileride yedi iklimi tutacağını ve başına tacını aldığı vakit bütün hanlardan haraç alacağını söylerler:

*Tâli'in gördi müneccim bildiler
Yılduzın burc-ı şerefde buldılar
Kim yüzünde togdı envâr-ı hüdü
Yılduzından lâmi' oldı her ziyâ
Bes didiler işbu şâh-ı nev-cüvân
Şark u garbı tutısardur bî-gümân
Heft iklîmi müсахhar idiser
Kendüye ser-cümle çâker idiser*

*Şark u garbı ser-be-ser seyrân ide
'Âlemüñ sultânların hayrân ide
Cümle 'âlem emrine fermân ola
Hükminiñ altında ser-gerdân ola
Her kaçan kim urıla başına tâc
Cümle hânlardan ala bâc u harâc (Ahmed-i Rıdvân, 1500: A 26b-27a)*

Nitekim İskender, Rûm mülküne padişah olduğu zaman tamamen cevherlerle süslü bir taç yaptırmış ve bütün beyler onu tebrik etmeye gelmişlerdir:

*Çün Sikender milk-i Rûm'a oldı şâh
San şeref burcında togdı mihr ü mâh
Hüsn-i tâli' birle buldı çün revâc
Pür-cevâhirden düzetti başa tâc
Geldiler begler mübârek-bâd için
Şâha sözler söylediler ad için (Ahmed-i Rıdvân, 1500: A30a)*

İskender genellikle savaştan sonra miğferini çıkarır, başına hükümdarlık tacını geçirir ve büyük bir toy düzenleyip halka ihsanlarda bulunur. Örneğin Tamgâc Han'la birlikte Türk ülkesini aldıktan, bütün mülkleri ele geçirdikten ve Fûr'u yendikten sonra böyle olmuştur:

*Çünkü şâh ol kişvere viridi nizâm
Oturup Cem tahtına şeh tutdı câm
Kodı elden tîgi aldı câm-ı mey
Miğferin giderdi geydi tâc-ı key
Her işüñ evkâtı bilinmek gerek
Vaktiyile her iş işlenmek gerek
Rezm vaktinde gerekmez bezm ola
Rûz-ı bezm içre yaraşmaz rezm ola (Ahmed-i Rıdvân, 1500: A189b)*

*Memleket çün şâhuñ oldı şark u garb
Kalmadı bir ferd anuñla k'ide harb
Oturup tahtında urdı başa tâc
Her taraftan Mısır'a çekdüirdi harâc
Kalmadı düşmen k'anuñla ide ceng
İstedı lâ-büüd mey ü sâkî vü çeng (Ahmed-i Rıdvân, 1500: A248a)*

*Çünkü Fûr'uñ emrini kıldı tamâm
Geçdi tahtında oturdı şâd-kâm
Egnine geydi libâs-ı cevheri
Başına urundu hem tâc-ı zeri
Hurrem olup didi meclis itdiler
Sohbet esbâbın müheyyâ kıldılar
Başladı devr eyledi la'lîn kadeh
Gitti kaygu yirine geldi ferah (Ahmed-i Rıdvân, 1500: A152a)*

Bu seremoninin, İskender'in büyük aşkı Gülşâh'ın yurdundan ayrılıp İran mülküne dönmesinden sonra yaptığı gibi başka hadiselerden sonra da tekrarlandığı olur:

*Çün irişdi tahtına şeh geydi tâc
Geldi beglerden kamu bâc u harâc
Hep selâfîn-i zamâne geldiler*

*İşigine yüz sürüp kul oldılar
Oturup Îrân-zemîn tahtında ol
Devlet ü bahtına buldı cümle yol
Buldı andan kasr u eyvânlar safâ
Hem kudûmından cihân buldı safâ
Başına kondurdu devlet tâcını
Aldı 'âlemden sa'âdet bâcını (Ahmed-i Rıdvân, 1500: A72b)*

Eserde anlatıldığına göre İskender kendisi taht ve taç sahibi bir hükümdardır ancak aynı zamanda ele geçirdiği mülklerdeki hükümdarlara ve beylere de çeşitli hediyelerle birlikte taç ihsan eder, böylece onların hükümdarlıklarını onaylar. Bu taç oldukça süslü bir taçtır ve yanında da bazen yakuttan bir kemer ile altından bir taht da vardır:

*Çog ulaşdurdı şeh ol gün sîm ü zer
Kal'alarla memleket tâc u kemer
Şehlere lâyıkdur ola tâc bahş
Geh vilâyet bahş ola geh genc bahş
Şeh gerek kim rezmdde ola hem-çü berk
Bezîm içinde ola çün hûrşîd-i şark (Ahmed-i Rıdvân, 1500: A99b)*

*Şeh getürdüp sîm ü zerden bî-şümâr
La'l ile yâkût u dürr-i şâhvâr
Atlas-ı dîbâ kumâş-ı bî-karâr
Bahşış itdi Keyd şâha şehryâr
Taht-ı zerrîn virdi tâc ile kemer
Zîver-i zerle müzeyyen pür-güher
Şeh buyurdu kim getürdiler debîr
Âb-ı zer tertîb idüp yazdı harîr
Bes ele alup hemân zerrîn kalem
Çekdi kâfûr üzre 'anberden rakam
Milk-i Hindûstân ile Sind ilini
Ser-be-ser mecmû'-ı Zeng iklimini
Keyd şâha bahş idüp virdi berât
Buldu Keyd'ün hâtırı ol dem sebât (Ahmed-i Rıdvân, 1500: A139b-140a)*

*Bes getürdiler buyurdu sîm ü zer
Hem murassa' tâc ile la'lîn kemer
Dahi envâ'-ı cevâhir bî-karâr
Esb ü üstür hem kumâş-ı bî-şümâr
Cümlesin Çîn şâhına kıldı 'atâ
Lutf idüp gösterdi 'ahdine vefâ (Ahmed-i Rıdvân, 1500: A177b)*

*Virdi şeh Tamgâc'a çün tâc u kemer
Ol ulusa dahi anı kıldı ser
K'anlara Tamgâc asıldan hân idi
Ol ulusa dahi ol sultân idi (Ahmed-i Rıdvân, 1500: A188b)*

Diğer taraftan İskender'e de zaman zaman taç hediye edildiği olur. Örneğin İskender'in müstakbel kayınpederi Hint ve Sind hükümdarı Keyd, İskender'den gelenlere karşılık olarak yük yük hediyelerle birlikte murassa bir taç da gönderir:

*Fîli zer-zencîr düzdi yüz katar
Çulları cümle murassa' zer-nigâr
Dahi üç biñ esb-i tâzî bâd-pây
Zînleri cümle murassa' ser-be-pây
On biñ üstür dahi cümle pür-hüner
Toptolu ayakları halhâl-ı zer
Biñ katar ester dahi sîmîn-na'l
Yükleri elmâs u yâkût u la'l
Atlas u zerrîn ü envâ'-ı harîr
'Anber ü 'ûd u kumârî vü 'abîr
Nice biñ kul her birisi hûb-rûy
Nice biñ zîbâ karavaş müşg-bûy
Bu tavaruñ cümlesin pür-bâr ider
Yükleri la'l ü yevâkit ü dürer
Bir murassa' tâc u yâkûtî kemer
Taşlarınıñ her biri 'âlem deger (Ahmed-i Rıdvân, 1500: A89b-99a)*

İskernâme türü eserler dışında tac-ı İskender'den şairlerin divanlarında ve diğer eserlerinde de söz ettikleri olur. Örneğin Bâkî bir beytinde çemeni taht-ı Cemşîd'e, laleyi ise tac-ı İskender'e benzetir:

*Saltanat bâr-gehin kurdı yine fast-ı bahâr
Taht-ı Cemşîd çemen tâc-ı Sikender lâle (Bâkî) (Küçük, 1994: 388)*

Tac-ı İskender'in laleyle ya da nergisle çoğu zaman bir teşbih münasebetiyle birlikte kullanılması sıkça karşılaşılan örneklerdendir:

*Bugün lâleyle nergisden çemen pür-zîb ü zîverdür
Biri Cem câmidur sâkî biri tâc-ı Sikender'dür (Hasan Ziyâî) (Gürgendereli, 2002: 154)*

*Dutupdur lâle uş çetr-i Ferîdûn
Geyüpdür nergis uş tâc-ı Sikender (Ahmedî, trz: 101)*

*Şekl-i hey'etde nedür çetr-i Ferîdûn lâle
Vaz'-ı sûretde nedür tâc-ı Sikender nergis (Ahmedî, trz: 108)*

*Tutar ihsânuñ ile çetr-i Ferîdûn lâle
Geyer in'âmuñ ile tâc-ı Sikender nergis (Ahmed-i Dâî) (Özmen, 2001: 26)*

*Ferîdûn çetrini tutmuş bu lâle
Başında nergisüñ tâc-ı Sikender (Ahmed-i Rıdvân) (Çeltik, 2011: 372)*

Hayâlî, "Binlerce Ferîdûn hazinesi ve İskender tacını, yolumuza çıkacak dilenciye bol bol veririz." diyerek mala mülke bakışını şöyle ifade eder:

*Hezâr genc-i Ferîdûn u tâc-ı İskender
Gedâya bezl ederiz gelse şâh-râhumıza (Hayâlî) (Tarlan, 1992: 270)*

Ahmedî talihin nasip etmesi hâlinde sevgilinin ayak toprağı olmayı arzu eder ve böyle olursa Kubâd'ın bahtı ve İskender'in tacının kendisine gerekmediğini söyler:

*Devlet müyesser itse k'olam saña hâk-i pây
Baht-ı Kubâd u tâc-ı Sikender neme gerek (Ahmedî, trz: 434)*

Şuhûdî de Ahmedî'ye benzer ifadeler kullanır ve sevgilinin ayağının toprağını tac-ı İskender'e ve ser-i Dârâ'ya değişmeyeceğini ifade eder:

*Ben hâk-i pâyüñi seniñ ey hüsvrev-i cihân
Tâc-ı Sikender ü ser-i Dârâ'ya virmezsin* (Şuhûdî) (Can, 2005: 147)

Azmîzâde Hâletî, İskender'in ve Dârâ'nın tacındaki taşların sevgilinin bulunduğu yerdeki taşlarla denk olmadığını söyleyerek sevgilisini över:

*Nigîn-i tâc-ı Dârâ vü Sikender
Degüldür seng-i der-gâhuñla hem-ser* (Azmîzâde Hâletî) (Kaya, 2003: 45)

Hüseyin Vassaf, Hz. Muhammed'in övgüsünde yazdığı bir şiirinde tac-ı İskender'in ve taht-ı Süleyman'ın, beka mülkünün şahlığı karşısında hiçbir değerinin olmadığını söyler:

*Tâc-ı İskender sana taht-ı Süleyman neylesin
Sen şeh-i milk-i bekasın yâ Muhammed Mustafâ* (Hüseyin Vassaf) (Özkan, 1999: 51)

Nedîm ise İskender'in tacı ve tahtını yüceltmek şöyle dursun III. Ahmet'in Dârâ'ya ve İskender'e taç bahşettiğini belirterek memduhunun ruhunu okşar:

*Ya'ni Sultân Ahmed-i Sâlis
Tâc-bahş-ı Sikender ü Dârâ* (Nedîm) (Macit, 1997: 115)

Sonuç

İskender çoğu zaman İskenderiye'de bir minarenin üzerine koydurduğu aynası, Yecüc ve Mecüc kavmine karşı yaptırdığı seddi ve arayıp bulamadığı âb-ı hayatla birlikte anılır. Ancak zaman zaman bazı müellifler onun sonraki zamanlarda oldukça meşhur olmuş, ülkeler arasında savaşımlara sebebiyet vermiş, gücün ve iktidarın simgesi hâline gelmiş tacından da söz ederler. Taçla ilgili en geniş bilgi Evliyâ Çelebi'nin ünlü eseri *Seyahatnâme*'de yer almaktadır. Taçtan İskender'in son zamanlarda ele geçirilen hazineleri vesilesiyle de söz edilmiştir. Evliyâ Çelebi ve diğer bazı kaynaklar tacın değerinden ve tarihte oynadığı mühim rolden hayranlıkla söz ederken Divan şairleri çoğunlukla tacı çeşitli sebeplerle küçümserler. Özellikle sevgili söz konusu olduğunda tacın hemen hiçbir değerinin olmadığı vurgulanır. Taç birçok beyitte nergise veya laleye benzerliği ile ele alınır.

Kaynakça

Ahmedî (trz). *Dîvân*, haz. Yaşar Akdoğan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128334/h/ahmedidivaniyasarakdogan.pdf>, (10.05.2013)

Ahmed-i Rıdvân (1500). *Hâzâ İskendernâme-i Rıdvân*, Ankara Üniversitesi DTCF Ktp., M. Con B. 20.

Baydemir, H. (2009). "Özbekistan'da İskender, Zülkarneyn, Lokmân Hekim ve Hatem Tay İle İlgili Halk Anlatıları"., *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, s. 109-30.

Bozkurt, N. (2010). "Taç", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 39, s. 362.

Can, E. (2005). *Şuhûdî Divançesi (İnceleme-Metin)*, Çukurova Ü. SBE, Basılmamış YLT, Adana.

Devellioğlu, F. (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî (1996). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 1. Kitap, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul: YKY.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî (2001). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 5. Kitap, haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-İbrahim Sezgin, İstanbul: YKY.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî (2002). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 6. Kitap, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul: YKY.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî (2003). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 7. Kitap, haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-Robert Dankoff, İstanbul: YKY.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî (2003). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 8. Kitap, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff, İstanbul: YKY.

Gavaz, A. (2012). "Macarların Kutsal Tacı Szent Korona'da Macarlara Türk Vurgusu", <http://turkbilimi.com/?p=10501>, (25 Kasım 2012).

Gürgendereli, M. (2002). *Hasan Ziyâ'î, Hayatı-Eserleri-Sanâtı ve Divanı (İnceleme-Metin)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/10/20/360093.asp>, (25 Kasım 2012).

<http://www.sabah.com.tr/Dunya/2012/11/12/buyuk-iskenderin-hazinesi-bulundu>, (25.11.2012).

Kaya, B. A. (2003). *Azmî-zâde Hâletî Dîvânı (Tenkitli Metin)*, Cilt II, Cambridge: Harvard Üniversitesi Doğu Dilleri Yay.

Küçük, S. (1994). *Bâkî Dîvânı*, Ankara: TDK Yay.

Lauffer, S. (2004). *Büyük İskender*, çev. Nilgün Sorguç, İzmir: İlya İzmir Yay.

Macit, M. (1997). *Nedîm Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.

Özkan, Ö. (1999). *Hüseyin Vassaf, Hayatı, Eserleri ve Kemalnâme-i Hakî Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış YLT, Ankara.

Özmen, M. (2001). *Ahmed-i Dâ'î Divanı (Metin-Gramer-Tıpkıbasım)*, Cilt I, Ankara: TDK Yay.

Rüstemzade, İ. (2006). *Azerbaycan Folkloru Antolojisi, Cilt XVI (Ağdaş Folkloru)*, Bakı: Seda Neşriyyatı.

Tarlan, A. N. (1992). *Hayâlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.

Türe, İ. (2010). *Zülkarneyn, Kur'an'da Uzaya Seyahati Anlatılan İnsan*, İstanbul: Ötüken Yay.

Türkçe Sözlük (2005). Ankara: TDK Yay.

Vikipedi, "Corona Civica", http://tr.wikipedia.org/wiki/Corona_Civica, (13.05.2013).